

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عمل صالح در نهج البلاغه

در ادامه‌ی بررسی عمل صالح در بیانات امیر مؤمنان علی علیه السلام و در بخش پایانی به

جملات دیگری از آن حضرت اشاره و توضیحاتی ارائه خواهد شد.

✓ از کلمات قصار علی علیه السلام در نهج البلاغه - حکمت ۹۵- ایشان میفرمایند:

«لَا يَقِلُّ عَمَلٌ مَعَ التَّقْوَى، وَ كَيْفَ يَقِلُّ مَا يُتَقَبَلُ؟»

هیچ عملی با تقوی کم نیست، چگونه کم باشد عملی را که خداوند میپذیرد؟

در این روایت، امام علی علیه السلام اصالت را به کیفیت عمل می‌دهند، نه کمیت. هیچ عملی اگر

با تقوا باشد، کم نخواهد بود.

این روایت به آیه شریفه‌ی ۲۷ سوره‌ی مائده اشاره دارد که: «إِنَّمَا يُتَقَبَلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» همانا

خداوند از متقین (اعمالشان) را می‌پذیرد.

این آیه مربوط به داستان فرزندان آدم^(ع) و هدیه‌های که آنها برای تقدم به درگاه الهی عرضه

کردند، میباشد.

«إِنَّمَا» در ابتدای آیه، حصر را می‌رساند. یعنی منحصرأ و فقط خداوند اعمال متقین را قبول

میکند و عملی در نزد خداوند پذیرفته است که توأم با تقوی باشد.

بنابراین ملاک پذیرش عمل تقوی است. تقوا در حقیقت، همان حسن فاعلی است، که مراتب آن

قبلاً بیان شد.

مواردی مثل ایمان، تقوا، مراقبه و عمل صالح از نظر مفهوم با هم متفاوتند ولی مصداق عملی آنها

یکسان است.

برای تبیین موضوع به این مثال توجه فرمایید: گاهی با انگشت به یک فردی اشاره میکنیم.

همین اشاره میتواند مسخره کردن آن فرد باشد، میتواند غیبت او باشد، و ممکن است توهین باشد.

بنابراین یک اشاره با انگشت که یک عمل خارجی واحد است میتواند مصداق اشاره، غیبت، تمسخر و

یا توهین باشد؛ در حالی که هر کدام از این مفاهیم، معنای متفاوتی با هم دارند.

بر همین اساس هر چند ایمان، تقوا، مراقبه و عمل صالح از نظر مفهوم متفاوتند ولی مصداق

عملی و خارجی آنها یکسان است. کاری که با هدف خدایی (هر کدام از مراتبی که قبلاً بیان شد)

صورت میپذیرد. هم مراقبه است، هم تقوا و هم عمل صالح.

در آیهی مذکور هم خداوند میفرماید: « إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ » یعنی هر کس که با نیت

خدایی عملی را انجام دهد و حسن فاعلی را رعایت کرده باشد، خداوند عمل او را میپذیرد. مهم نیت

انجام عمل است. ممکن است یک عمل واحد را دو نفر انجام دهند. مثلاً یک لیوان شربت بنوشند. یکی

برای جلب رضایت خداوند این لیوان را مینوشد و دیگری فقط برای رفع تشنگی که عملی مباح است.

بنابراین هیچ عملی با تقوا کم نیست، چرا که تقوا موجب پذیرفته شدن آن عمل نزد خداوند خواهد

شد.

✓ حضرت علی علیه السلام در حکمت ۳۳۷ نهج البلاغه میفرماید:

«الدَّاعِي بِلا عَمَلٍ كَالرَّامِي بِلا وَتَرٍ»

کسی که دعا کند و از خداوند بخواهد بدون آنکه عملی انجام دهد، مثل تیر انداز بدون کمان

است.

این عبارت امام علی علیه السلام، تشویق به انجام عمل صالح میباشد. انسان نباید به دعای تنها

اکتفا کند. بلکه باید همت داشته باشد و عمل کند. البته نوع عمل در هر جا متفاوت است. گاهی تلاش

باید کرد و گاهی صبر. مثلاً انسانی که به مصیبتی دچار شده و کاری از او بر نیآید، باید صبر کند.

جوانی نیاز به ازدواج دارد، ولی به هر دلیلی موقعیت آن فراهم نیست، باید صبر کند. در این گونه موارد

باید با بهره‌گیری از اصول اعتقادی، ذکر، و ... و با تقویت ایمان صبر پیشه کرد. بنابراین خود صبر، عمل

مهمی است که در بسیاری مواقع ما از آن غافلیم.

✓ امام علی علیه السلام در نامه‌های به محمد بن ابی بکر (در زمانی که فرمانروای مصر بود)،

مجموعه‌های از اصول اخلاقی و سیاسی را مرقوم فرموده‌اند که در نهج البلاغه در نامه ۲۷ قسمتی از آن

آورده شده است.

امام علی (ع) در فرازی از این نامه به نماز که با فضیلتترین اعمال میباشد اشاره میفرماید:

« صَلِّ الصَّلَاةَ لَوْ قَتَلَهَا الْمُؤَقَّتِ لَهَا، وَ لَا تُعَجِّلْ وَقْتَهَا لِفِرَاقٍ وَ لَا تَوَخَّرْهَا عَن وَقْتِهَا لِاسْتِغَالٍ »

^۱. فرازهایی از این نامه که نقل خواهد شد (قسمتهایی که در مورد نماز میباشد)، بسیار مورد تأکید و سفارش حضرت آیت الله بهجت (ره) بوده.

« نماز را در وقتش به جای بیاور، همان وقتی که خداوند مشخص کرده است. برای آزاد بودن

وقت، نماز را از زودتر از موعد به جای بیاور و به دلیل مشغول بودن به کارهای دیگر آن را از

وقتش به تأخیر نیاورد. »

« و أَعْلَمُ أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ عَمَلِكَ تَبِعُ لِصَلَاتِكَ »

« و بدان که تمامی اعمال تابع نماز توست »

امام (ع) در این جملات بر روی نماز به عنوان مهمترین عمل صالح که بقیه اعمال تابع آن می -

باشد، تأکید میکنند.

نماز اول وقت، حضور قلب در نماز، آرامش در نماز همگی مهم است. یکی از دستورهایی

اساسی ائمه علیهم السلام نیز نماز اول وقت میباشد و اهمیت بالای نماز است که فرموده‌اند در قیامت

اولین چیزی که از انسان سؤال میشود نماز است، اگر نماز پذیرفته شود بقیه اعمال هم پذیرفته و در

غیر این صورت دیگر اعمال نیز قبول نخواهد شد. و یا این که فرموده‌اند شفاعت ما شامل حال کسانی

که برای نماز ارزش قائل نشوند، نمیشود.

ما هم باید سعی کنیم، بیش از آنچه هستیم، به نماز ارزش و اهمیت قائل شده و نماز را به

مهمترین رکن زندگی تبدیل نماییم.

✓ از جملات دیگر علی علیه السلام پیرامون موضوع بحث حکمت ۴۵۸ نهج البلاغه میباشد که

آن حضرت با اشاره به ایمان که در بین اعمال صالح، یکی از کارهای سخت میباشد، میفرماید:

«الایمانُ ان تُوثر الصدق حیث یضرُّک ، و الکذب حیث ینفعُک»

ایمان آن است که در جایی که راستگویی و صدق به ضرر توست و در جایی که دروغگویی

به نفع توست، راست بگویی.

« وَاَلَا یَکُونُ فِی حَدِیثِکَ فَضْلٌ عَنِ عَمَلِکَ »

و ایمان آن است که در سخن تو، چیزی زیادی بر عمل تو نباشد.

« و اَن تَتَّقِ اللّٰهَ فِی حَدِیثِ عَمْرِکَ »

و ایمان آن است که هنگامی که در مورد دیگران سخن میگویی، تقوا را رعایت کنی.

در این جملات، علی علیه السلام برخی از مصادیق عملی ایمان را برشمردهاند.

صداقت و راستگویی جزء لاینفک ایمان می باشد. به ویژه هنگامی انسان در این مورد محک

میخورد که راستگویی به ضرر انسان و دروغگویی به نفع او باشد. در چنین شرایطی است که ایمان

انسان به بوتهی آزمایش گذاشته میشود.

اینکه انسان در گفتارش بیش از آنچه که هست، وانمود نکند. که البته این هم از سنخ دروغ

میباشد. ما عادت داریم خودمان را چه از نظر مادی و چه معنوی، بیش از آنچه هستیم، نشان دهیم. این عادت، دروغ عملی و گرفتاری بزرگی است.

و نکته‌ی سوّمی که در این کلام، امام علی^(ع) به آن تأکید فرموده‌اند، رعایت در سخن و گفتار

است. (تقوای در سخن) چیزی که اغلب ما در آن ضعفهای بسیاری داریم که شامل دروغ، غیبت،

تهمت، استهزاء، توهین، افشای سرّ و ... میباشد.

ما در عمل صالح معمولاً به نماز شب خواندن، روزهی مستحبی، ذکرهای مختلف، مناجات

شعبانیه و ... توجه داریم، در حالی که امام علی^(ع) سه نمونه از مصادیق عملیِ عمل صالح را برشمرده‌اند

که رعایت کردن آن چندان آسان هم نیست.

رعایت نکردن این مواردی که در این روایت اشاره شده، ایمان انسان را از بین میبرد. لذا انسان

باید مراقب اعمال، رفتار و گفتارش باشد.

✓ در ادامه به قسمتی از نامه‌ی ۵۳ نهج البلاغه که نامه‌ی امام به مالک اشتر و یکی از طولانیترین

نوشتتهای حضرت میباشد اشاره خواهیم کرد:

« ... وَ أَمْضِ لِكُلِّ يَوْمٍ عَمَلَهُ فَإِنَّ لِكُلِّ يَوْمٍ مَا فِيهِ »

برای هر روز وظیفه‌ی همان روز را انجام بده، زیرا هر روزی برای خودش برنامه‌های خاص دارد.

در این روایت، امام علی علیه السلام ما را از تنبلی و کار امروز به فردا انداختن، بر حذر

می‌دارند. امروز، امروز است و نباید افسوس گذشته و نگرانی نسبت به آینده ما را از کار و وظیفه‌ی امروزمان باز دارد.

✓ در حکمت ۲۷۴ نهج البلاغه نیز امام علی (ع) در مورد تشویق به انجام عمل می‌فرماید:

«لَا تَجْعَلُوا عِلْمَكُمْ جَهْلًا وَ يَقِينَكُمْ شَكًّا إِذَا عَلِمْتُمْ فَأَعْمَلُوا وَ إِذَا تَيَقَّنْتُمْ فَأَقْدِمُوا»

علم خود را به جهل و یقین خود را به شک بدل نکنید. هرگاه علم پیدا کردید عمل کنید و هرگاه یقین پیدا کردید، اقدام کنید.

هنگامی که انسان به به صحت و درستی عملی یقین پیدا کرد، باید در انجام آن تعجیل کند. تأخیر در انجام کار گاهی موجب تعلل و سستی در آن و حتی انصراف و سلب توفیق از کار خیر می‌شود. حتی در روایات داریم بعد از آنکه اصول رعایت گردید و مشورت لازم صورت پذیرفت و انسان مصمم بر انجام کار شد، در همان ابتدای کار، به دیگران نگوید، زیرا دیدگاه‌های دیگران گاهی موجب انصراف از اصل کار گردد.

✓ امیر مؤمنان (ع) در قسمتی از خطبه‌ی ۲۱۶ با اشاره به حسن فعلی می‌فرماید:

«... وَ تُرِكَتْ مَحَاجُّ السُّنَنِ، فَعِيلَ بِالْهُوَى...»

سنت‌های روشن ترک شده و به هوی و هوس عمل شده است.

عملی صالح است که در آن حسن فعلی رعایت و مطابق با سنت پیامبر اکرم (ص) و شرع مقدس و دور از هوای نفس انجام شود.

✓ امام علی علیه السلام در حکمت ۳۷۲ نهج البلاغه خطاب به جابر بن عبدالله انصاری می‌فرماید:

« یا جابر، قوام الدین و دنیا بأربعة »

یابر جا بودن دین و دنیا و یا به عبارت دیگر استحکام یک جامعه‌ی اسلامی به چهار رکن

می‌باشد:

(۱) عَالِمٍ مُّسْتَعْمِلٍ عِلْمَهُ

عالمی که علمش را به کار گیرد.

این عبارت، تشویق به عمل می‌باشد، هنگامی که انسان نسبت به موضوعی علم پیدا کرد، باید به

علمش عمل کند.

اگر انسان دنیایی از علم داشته باشد و تمامی کتابهای دینی را مطالعه کند، فایده‌ای ندارد مگر آنکه

به عملش عمل کند.

دین و دنیای یک جامعه وابسته به عالمانی است که به علمشان عمل می‌کنند. می‌توان نتیجه گرفت

عالم بی عمل باعث تخریب جامعه می‌شود.

(۲) وَ جَاهِلٍ لَا يَسْتَنْكِفُ أَنْ يَتَعَلَّمَ

و جاهلی که از یادگیری خودداری نکند.

جاهلی که به دنبال علم باشد، در واقع دیگر جاهل نیست. اگر جاهلان یک جامعه به دنبال برطرف

کردن جهل خود باشند، آن جامعه مستحکم خواهد شد. برنامه‌ریزی در جامعه هم باید به نحوی باشد که

ابزار و امکانات برای ارتقاء سطح آگاهی عموم فراهم باشد.

اگر در یک جامعه افراد جاهل به دنبال علم نباشد، آن جامعه افول خواهد کرد.

۳) و جوادٍ لایبخلٍ بمعروفِهِ

و بخشنده‌ای که در بخشش بخل نوزد.

اگر انسان‌هایی که تمکن مالی دارند، نسبت به فقرا دستگیری کنند، جامعه رونق خواهد گرفت.

۴) و فقیرٍ لایبیعُ اخرتَهُ بدُنیاهُ

و فقیری که آخرتش را به دنیا نفروشد.

از یک سو کسانی که از مال دنیا بهره‌ای دارند باید به زیر دستان کمک کنند، از سوی دیگر فقرا نیز

باید عزت نفس داشته باشند.

نکته‌ی مهمی که در این حکمت متناسب با موضوع بحث ما، وجود دارد، توجه به عمل می‌باشد.

علم تنها فایده‌ای ندارد. متأسفانه بسیاری از ما فقط به دنبال دانستن هستیم و ذهن خودمان را انباری از

معلومات نظری کرده‌ایم. البته علم فضیلت است ولی به تنهایی انسان‌ساز نیست. انسان اگر به خیلی از

معلومات ابتدایی‌اش عمل کند، بسیار پیشرفت خواهد کرد. انسان باید کاری کند که خداوند درهای علم

لدنی را به رویش باز کند.

ما حتی آداب تعلیم و تعلّم هم رعایت نمی‌کنیم. حتی در دستورات اخلاقی توصیه شده از علمای

ربّانی خیلی سوال نپرسید. آنها را به درخت خرما تشبیه کرده‌اند که باید منتظر بود تا ثمره‌اش برای انسان

بیافتد. علمای ربّانی را «جواسیسُ القلوب» نامیده‌اند، یعنی از دل‌ها جاسوسی می‌کنند و متوجه آنچه در

دل دیگران می‌گذرند هستند و خودشان هر چه لازم باشد بیان می‌کنند.

با این کلام از امیر المومنین علی^(ع)، بحث ما در مورد عمل صالح به پایان می‌رسد.

خدایا به محمد و آل محمد^(ص) ما را عالم و متعلم ربشانی قرار بده و توفیق عمل صالح و آنچه از

آیات قرآن و کلام نورانی معصومین علیهم السلام بیان شد، عنایت بفرما.

آمین

در پایان از زحمات خالصانه‌ی خواهران و برادران عزیز که در آماده سازی این جزوات همکاری

فرمودند، تقدیر و تشکر می‌نماییم.

امید آنکه این تلاش، عملی باقی و صالح و بهانه‌ای برای توجه کریم اهل بیت امام حسن مجتبی^(ع)

به این عزیزان باشد.

کانون فرهنگی و هنری

مسجد امام حسن مجتبی^(ع)